

NOVÉ PUBLIKACE

Lech Marek: Średniowieczne uzbrojenie Europy łacińskiej jako *Ars Emblematica*. Wratislavia Antiqua 22. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017. 514 str.

Autor, přední evropský znalec středověkých militarií, si vytkl velice náročný cíl. V úvodu knihy sebevědomě oznamuje, že bude prošlapávat cestu z izolace, v níž dlouhodobě a nejen v Polsku vězí bádání o zbraních a zbroji. Příčinu metodologické strnulosti specializovaného výzkumu shledává ve zbytněném precizování typologie artefaktů, což se promítá i do způsobů mapování analogií. Přiznává, že se po řadu let také podílel na upevňování této tradice. Od ní se oprostil tím, že na zbraně a zbroj nově pohlíží jako na prostředek symbolického jednání středověkých společností, a to především urozených osob. Poměrně jednoduše vytyčený badatelský problém autor rozpracovává v širokém geografickém a chronologickém rámci.

Výklad začíná u odznaků moci vladařů a vojevůdců, kteří žili v dobách „klanových zřízení“, a končí u luxusních předmětů vlastněných monarchy přelomu středověku a novověku. V ohromném chronologickém rozponu spočívá asi hlavní kontroverznost knihy. Primárně nikoli v měřítku absolutním, obnášejícím jedno tisíciletí. Autorem soustavně opomíjené úskalí tví v konvenčnosti zvoleného rámce, označovaného jako středověk. Co mají společného vikinští či anglosaští velmožové s panovníky závěru středověku? S touto kardinální otázkou si autor neláme hlavu ani v metodologickém úvodu, ani ve vlastním výkladu. Ani neobjasňuje, proč nepřihlíží k předeslému a následnému vývoji. Vůči předchozí výtce by se autor samozřejmě mohl ohradit, že chronologickými přesahy by objem látky bezbřezě rostl. Jenže z jakých důvodů považuje za účelné obsáhnout v jedné knize celý středověk? Podobné rozpaky budí pojem „latinská Evropa“, vetknutý do názvu knihy. Výrazné kulturní dělící linie vedly napříč kontinentem i jinými směry, nadto se během tisíciletí různě posouvaly.

Obecně je známo, že kultura společenských elit z červánků raného středověku představovala integrální součást protohistorického období, sahajícího bez výraznějších vývojových zlomů přinejmenším k přelomu letopočtu. Tato kulturní návaznost byla obzvláště silná v zemích na severu a severozápadě Evropy, které pro raný středověk (paradoxně) stojí v centru zájmu autora (Vikingy lze stěží pokládat za představitele latinské Evropy). Stejně násilné je, že autor pojednává dvorskou kulturu pozdního středověku bez zřetele k těsné vývojové kontinuitě mezi pozdním středověkem a renesanční a barokní érou. Přitom v raném novověku docházelo v podstatě pouze k stylové proměně sledovaných artefaktů, přičemž jejich symbolické významy zůstávaly víceméně stejné jako v předchozích stoletích. A pokud by právě řečené tvrzení bylo mylné, pak pro autora tím lépe: skrze případné vývojové rozdíly by mohl názorněji osvětlit symboliku pozdně středověkých militarií.

Vzdor pochybnostem, které se dostávají nad vemlouvavým ohlašováním metodologické inovativnosti, je nutné autorovi složit velkou poklonu. V prvé řadě za ohromné množství shromážděné faktografie. Přečetl stohy publikací a po Evropě a Americe navštívil mnoho muzejních a zámeckých sbírek militarií. Nabyté poznatky vtělil do informačně hutných kapitol o několika druzích artefaktů, jež se pokouší zasadit do dobového kulturního kontextu. Nezapře svou specializaci, takže nechybějí obsáhlé pasáže o typologii militarií s dlouhými výčty analogií.

V prvních kapitolách se autor zabírá raně středověkými meči, helmami a kopími, přičemž konkrétní ukázky snáší z velké části Evropy. Mezi zmiňovanými doklady naprosto převažují hrobové nálezy. Předložené interpretace se zásadní měrou opírají o dobové písemné zmínky o úloze zbraní a zbroje při ceremoniích (zejména při ustanovování nových vladařů), právních úkonech a náboženských rituálech. Pramenné zdroje těchto zmínek jsou značně různorodé a vyžadovaly by mnohem důkladnější kritiku, než na jakou autorovi zbyly síly. Pochybnosti např. vzbuzují interpretace zakládající se na mechanickém přebírání údajů ze severských ság a kronik. Autor totiž vůbec nereflexuje specializované bádání, resp. nevstupuje do složité diskuse nad relevantností památek ze sféry bájesloví pro poznání reálných kulturních zvyklostí na severu a severozápadě Evropy. Stejně výtky lze vznést k autorovu přístupu k ikonografickým rozborům výzdoby raně středověkých militarií.

V tomto ohledu se sice opírá o specializovanou literaturu, cituje ale jen zlomek z moře relevantních publikací. Vynořují se tedy pochybnosti, do jaké míry jsou opodstatněné autorovy závěry o symbolice rozličných bájných tvorů a skutečných zvířat zobrazených v různých kompozicích na přilbách velmožů a vládců z počátků středověku.

Stranou autorovy pozornosti nezůstávají ani dopady christianizace na myšlenkový svět nobility. Mnoho stránek textu je věnováno militarismu uctívaným v souvislosti s kulty svatořečených vládařů. Autor uvádí řadu proslulých mečů a kopí z chrámových pokladů. Silné stránky své průpravy prokazuje v momentech, kdy se zabývá chronologickými, typologickými a provenienčními aspekty artefaktů samotných. Neopomíná ani složitou problematiku jejich „druhého“ života, nejde však k meritum výzkumu relikvií. Těžko se tomu lze divit – opět vzhledem k rozsahu literatury.

Zřejmě nejpřínosnější jsou kapitoly o zbraních a zbroji z pozdního středověku. Autor v nich osvědčuje svou sečtělou, hlavně co se týče mezinárodní literatury z okruhu vlastní specializace. Obdivuhodné jsou i jeho znalosti údajů pocházejících z dobových literárních památek různých žánrů a široké provenience. Na mnoha příkladech mimořádných militarií (např. luxusních sedel s kostěnými obklady, malovaných pavéz, nápisy opatřených kopí, tautovaných ostruh) ozřejmuje, jak silně se do jejich výzdoby zakódovala rytířská kultura latinské Evropy. Sledovanou problematiku lze rozdělit do dvou hlavních okruhů, které se v autorově výkladu neustále prolínají. Jsou to jednak prostředky zajišťující nadpřirozenou ochranu pro bojovníka, což vedle celé plejády obecně rozšířených křesťanských symbolů zahrnuje i nejrůznější magické formule a zaříkávadla. Do druhé kategorie spadají výzdobné motivy symbolizující ctnostné a kultivované chování. Sem patří explicitní kurtoazní, lovecké a rytířské scény, ale i emblémy a monogramy s pro nás náročně dešifrovatelným významem.

Jako příklad inovativnosti autorových závěrů na poli výzkumu symboliky pozdně středověkých militarií lze uvést tautování a rytím zdobené železné hroty šípů z 15. století. Už celé století jsou v literatuře spojovány s českým prostředím, protože některé z nejluxusnějších exemplářů nesou české nápisy. Velkým vkladem autora do diskuse o účelu těchto artefaktů je zdůraznění skutečnosti, že v jejich výzdobě výrazně převažuje symbolika spjatá s fenoménem *minne*, tzn. s projevy dvorné lásky (autor takto nově interpretuje některé motivy, které předchází bádání přehlíželo). Otázka konkrétní funkce střel ale zůstává otevřená. Ve starší literatuře se hojně spekuluje o jejich účelu jako odznaku příslušnosti k určitému bratrstvu. Autor z jejich výzdoby hypoteticky vyvozuje, že mohly být užívány během turnajů, a to jako symbolický dar přihlížejících dam soutěžícím rytířům. Nevyrovnává se ale s faktem, že mnoho z těchto střel, byť v relativně jednoduché řemeslné úpravě, bylo nalezeno na tvrzích v zapadlých lokalitách. O zemanech jako účastnících turnajů lze uvažovat jen stěží. U skutečně luxusních exemplářů bez výjimky chybí nálezový kontext.

Hodnotu knihy pozvedává bohatá obrazová příloha. Jsou v ní zastoupeny artefakty notoricky známé, ale i řada takových, které sice byly publikovány už dávno, avšak dnes jsou zapomenuté. Zvláště v případě sbírek, které dosud stály stranou pozornosti moderního uměleckohistorického bádání, je však třeba mít na paměti, že mohou obsahovat mnoho zdařilých, dosud nerozpoznaných nápodob z 19. století. Ke „kontaminaci“ tohoto druhu došlo v případě pavéz zdobených sv. Václavem s utrakvistickou symbolikou. Autor publikuje tři, aniž by si byl vědom toho, že dvě z nich jsou nápodoby jediné dochované (známé) originální pavězy kutnohorské provenience, kterou také zachytil. Zradil ho internet, díky němuž lze nápodoby dohledat oproti originálu paradoxně snadněji, ovšem bez patřičně kritického hodnocení. Je pravděpodobné, že v obrazové příloze budou přítomny další podobné záludnosti.

V rámci výkladu o militarismu z pozdního středověku autor věnuje velkou pozornost sepulkrálním památkám. Uvádí řadu příkladů pohřební výbavy z panovnického prostředí (zejména meče a ostruhy). Hojně zmiňuje i doklady zbroje a zbraní, vystavených v interiérech sakrálních staveb jako trvalá upomínka na zvěčnělé urozené osoby. Nesprávně je však označuje za votivní předměty. Jejich primární funkce byla memoriální, o projevy děkuvzdání se většinou nejednalo.

Při četbě knihy opakovaně tane na mysli otázka, s jakými předsevzetími se autor pustil do psaní kompendia. Každá z kapitol заслужuje rozšíření, které by vydalo na samostatnou tlustou knihu, již by nutně předcházelo prostudování dalších a dalších stohů literatury různých odvětví medievistiky,

at' se to týká problematiky výzdoby raně středověkých odznaků moci severských vládců, militarií v úloze relikvií, či ikonografických kódů rytířské kultury. Všechny autorovy závěry jsou lehce předvídatelné. Že symbolika militarií byla „geneticky“ spjata s vizualizací moci, rodového původu a paměti privilegovaných osob, je nabílední i bez srovnávání vikinského prostředí s pozdně středověkými panovnickými dvory.

Je škoda, že kniha není věnována „pouze“ militariím z pozdního středověku. Dané kapitoly, třebaže z celé knihy nejvíce fundované, mohly být ještě mnohem přínosnější, pokud by autor soustředěněji třbil svou metodologii v konfrontaci s bohatou uměleckohistorickou literaturou o fenoménu *minne* a o dalších kratochvilných činnostech. Místo toho vyčerpal svou kapacitu na faktografický sumář, sice úctyhodný a těžko překonatelný, ale žánrově spadající spíše mezi příručky. V rámci specializovaného bádání o militariích se přesto jedná o originální a sympatické dílo, které vedle archeologů zaujme i historiky a historiky umění.

Jan Kypta

Renáta Přichystalová – Kateřina Kalová – Kateřina Boberová: Břeclav – Pohansko IX. Pohřební areály z Jižního předhradí (archeologicko-antropologická studie). Masarykova univerzita, Brno 2019. ISBN 978-80-210-9353-9. 657 str. s 382 obr. a 168 tab.

Soustavný archeologický výzkum na Pohansku u Břeclavi začal před šedesáti lety a na solidních základech, které položili František Kalousek, Bořivoj Dostál a Jana Vignatiová, probíhá dodnes. Badatelské práce se nejdříve zaměřily na pozůstatky velkomoravského kostela s hřbitovem a na velmožský (panovnický) dvorec. Kromě dalších menších odkrytých ploch následovaly práce na Jižním předhradí, zvykané vodohospodářskými úpravami Dyje. V posledních desíletích již další generace archeologů zkoumala val, který je pozůstatkem hradby, vnitřní strukturu osídlení hradiska a v posledních letech se terénní odkryvy zaměřily na Severovýchodní předhradí, kde byl objeven další kostel s hřbitovem. Pozoruhodných výsledků bylo dosaženo také při zkoumání okolí. Velikou předností je soustavná, včasná a kvalitní publikace objevených situací i nálezů.

Na úctyhodnou řadu studií a především na vyhodnocení sídlištních struktur na Jižním předhradí (Vignatiová 1992) i základní vyhodnocení kosterních souborů (Drozdová 2005) navázala i nová publikace tří autorek. Přestože záměrně nikde není uvedeno autorství jednotlivých kapitol, z předchozí publikační činnosti je zřejmé, že vedoucím kolektivu je Renáta Přichystalová, která již delší dobu zpracovává výsledky výzkumu na Pohansku a dala tvář celé publikaci. Kateřina Kalová navázala na svoji disertaci, v níž zpracovala doklady patologie na skeletech z Pohanska, a Kateřina Boberová vložila do publikace své znalosti z molekulární genetiky. Poznatky autorek se prolínají v jednotlivých kapitolách a vytvářejí tak jeden obraz populace, která v druhé polovině 9. a na počátku 10. stol. žila na Pohansku.

V Úvodu je popsán záměr publikace i poděkování všem, kteří nějakým způsobem pomohli. Druhá kapitola se věnuje fenoménu pohřbívání v sídlištních areálech, který se na území obývaném Bajuvary a Alamany projevuje v poslední čtvrtině 7. a v první čtvrtině 8. století. Podobný jev se takřka o dvě staletí později objevuje v prostoru ovládaném Velkomoravskou říší a je projevem podobných změn v uspořádání společenského a náboženského systému. Od počátku 11. stol. pohřby na sídlištních mizí a obyvatelstvo na území ovládaném českými panovníky pohřbívá na řadových pohřebištích, která byla později nahrazena kostelními hřbitovy.

V širším areálu Pohanska bylo za posledních šedesát let definováno 12 funerálních areálů, na nichž bylo evidováno 1089 kostrových hrobů, přičemž nejvíce (407) hrobů bylo na hřbitově kolem kostela na velmožském dvorci, 205 hrobů na Jižním předhradí a 152 hrobů na hřbitově kolem rotundy na Severovýchodním předhradí. Vedle standardních pohřbů se objevují i hroby nestandardní, charakterizované zvláštní polohou těla (na boku, na břichu). Zde je možno dodat, že poloha na boku mohla být také následkem nechtěné změny nastalé při manipulaci s rakví. Dále jsou to pohřby ve skrčené poloze, uložení do zanikající sídlištní jámy, nebo následky nešťastné náhody. S odkazem na publikované údaje jsou pak uvedeny charakteristiky jednotlivých pohřebních areálů.

Jak vyplývá z názvu publikace, největší pozornost je věnována Jižnímu předhradí, oválnému areálu o rozměrech zhruba 700×350 m, z něhož byla prozkoumána jen část narušená vodohospodářskými úpravami a dvě menší plochy na okraji (celkem $92\,365$ m²). Pro interpretaci osídlení a jeho proměn je důležitý paleobotanický exkurz dokládající odlesnění areálu v době maximálního rozkvětu lokality za suchého a teplého podnebí, které bylo na konci 9. stol. vystřídáno vlhkým chladnějším obdobím. Vedle 205 hrobů s 210 jedinci byly na ploše prozkoumány stovky různých sídlištních objektů. Strojní skrývka a časově limitovaný výzkum mohly být příčinou toho, že ne všechny pohřbení i sídlištní situace byly evidovány. Podrobně je v publikaci popsána charakteristika hrobů včetně hrobových jam, jejichž velikost doložila, že „populace pochovaná u prvního kostela ... stála na společenském žebříčku výše než komunita z jižního předhradí a zároveň nebožtíci ... ze severovýchodní části hradiska patřili k nižší společenské vrstvě než obyvatelé z jižního předhradí“ (str. 59). Při hodnocení primárně dutého prostoru (rakev, hrobová komora), do něhož byli zemřelí pohřbíváni, byla využita již dříve publikovaná studie (*Přichystalová 2008*). Přestože při výzkumu nebyly zbytky dřeva v hrobech evidovány, přítomnost primárně dutého prostoru byla na základě dokumentace pečlivě sledována u devíti vybraných hrobů, s výsledkem, že „můžeme hodnotit všechny vybrané hroby ... s pravděpodobnou přítomností primárně dutého prostoru, který se však nedá blíže specifikovat“ (str. 66). Za další indicii primárně dutého prostoru lze považovat i dislokaci kostí způsobenou bioturbací (činností podzemní fauny). K tomu lze dodat, že problematice pohřbívání v rakvích či hrobových komorách v časném středověku byla v poslední době věnována značná pozornost, z níž vyplynul názor, že již v 9. stol. bylo pohřbívání do rakví nebo hrobových komor standardním způsobem (*Unger 2011; 2012; 2014; Mazuch – Hladík – Skopal 2017*, 104). Z kresebné a fotografické dokumentace hrobů na Jižním předhradí lze vyčíst ještě celou řadu indicíí pro pohřeb v dutém prostoru u dalších hrobů, buď na základě torze femurů mediálním aspektem vzhůru (010, 014, 156), laterálním sklopením pánevních kostí (049, 073, 132), či dislokace kostí výraznou bioturbací (022, 035, 082), a také zúžením celého skeletu (032, 033, 126, 138), pokud ovšem nepočítáme se zabalením těla. U hrobu 055, původně v úzké rakvi, je patrné, jak se dolní končetiny musely posunout vlevo tak, aby se do rakve vešla nádoba. Navíc ještě můžeme počítat s tím, že tělo uložené v primárně dutém prostoru se nemuselo rozložit tak, aby to bylo na skeletu patrné. Zdá se tedy, že i na Jižním předhradí byl standardem pohřeb v rakvi, nebo u hlubších hrobů v hrobové komoře.

Pozornost je věnována také orientaci pohřbených jedinců, která převážně respektuje osu opevněného areálu, kostelů i jednotlivých dvorců (JZ–SV). Jisté odchylky byly pozorovány v orientaci mužských a ženských hrobů, což bývá pozorováno i na jiných (mladohradištních) pohřebištích (Vicemilice, Holubice). K tomu lze dodat, že na mladohradištním pohřebišti u Divák, kde orientace polohy kostry byla měřena buzolou, se orientace lebky obou pohlaví, až na nepatrné výjimky, vešla do výseče JZ–Z (225° – 270°) s mírnou převahou ve výseči JJZ–JZ (225° – $247,5^{\circ}$). Žádné rozdíly v orientaci podle pohlaví nebyly patrné (*Unger 2012*, 222–237). Na Pohansku má jisté vychýlení osy hrobů o 45° od standardu do západovýchodní orientace, pozorované v areálech kosterních hřbitovů, chronologický význam (tyto hroby jsou mladší).

Na Jižním předhradí byla sledována poloha pohřbených jedinců v hrobech nejen z hlediska standardní polohy na zádech, ale také na boku, ve skrčené poloze a na břiše. Dále je rozebrána situace prázdných a vícenásobných hrobů i superpozice hrobů a sídlištních objektů. Prokázalo se střídání funerálních i sídlištních aktivit v druhé polovině 9. a na počátku 10. století. S využitím statistiky se podařilo určit, že „objekty z Jižního předhradí definované jako eventuální nerozpoznané hrobové jámy patří do skupiny sídlištních objektů“ (str. 103). Dva rituálně uložené pozůstatky koně na Jižním předhradí byly posouzeny v kontextu celého Pohanska, se závěrem, že „společný výskyt pohřbů jedinců ve skrčené poloze a pohřbů koní (je) z nějakého důvodu úmyslný“ (str. 108).

Šestá kapitola pojednává o nálezích z hrobového inventáře, z něhož lze vyvozovat, že „mužští jedinci pohřbení na Jižním předhradí, muži v obecné rovině, stáli v sociálním žebříčku raně středověké společnosti výše než ženy nebo děti, nezávisle na konkrétní sociální skupině“ (str. 109). V hrobech nebyly evidovány žádné šperky tzv. veligradského typu, ale jen šperky z bronzu, s výjimkou jednoho závěsku z pozlaceného bronzu. Náušnice různých typů jsou datovány převážně do druhé poloviny 9. století. Dále se v hrobech našly prsteny, skleněné gombíky, skleněný valounek nejasné

interpretace, skleněné korálky, kovové závěsky a rolničky. Ze zbraní to byl meč s čepelí z damascénské ocele, sekery (bradatiče, šířičina i netypický tvar) a kopí ze záspy dvojhrobu muže a ženy. K výbavě jezdců patřily ostruhy a (špatně dochované) soupravy k upínání. Doloženy jsou i přezky a průvlečky z opasků a podkolenního vázání, nože a zavírací nože (břítvy). K diskusi o funkci železného předmětu s ozubeným ostřím, interpretovaném někdy jako dřevoobráběcí nástroj, či nově jako nástroj využívaný při úpravě povrchu kamene (zubák), lze dodat, že tvarově podobné předměty bývají interpretovány jako součásti tyčí rozpínajících osnovu tkalcovského stavu (Windler 2008, Abb. 8; Hardmaier 2018, Abb. 107). Podobné předměty s méně zřetelnými hroty, nalezené v prostředí zaniklé středověké vesnice Bystřec, byly interpretovány jako otky (Belcredi 2006, tab. XXXVIII: 4–6). Každopádně železné součásti dřevěných tkalcovských stavů lze v kontextech časně i pozdně středověkých archeologicky dokumentovaných situací očekávat. Jestliže přesleny se našly v hrobech mužů i žen, tak ocílky a křesací kameny byly součástí výbavy hrobů mužů a dětí, přičemž jeden dětský hrob byl analýzou aDNA určen jako mužský. Dále byla v několika hrobech nalezena kování dřevěných věder, otázkou je klasifikace předmětů z jednoho hrobu, pokládaných v publikaci za brousky.

Zasloužilá pozornost je věnována keramickým nádobám evidovaným v 35 hrobech. Posouzeny byly podle toho, zda se našly v úrovni těla, nebo nad tělem, dále z hlediska technologie výroby (grafit, vytáčení) a značek na dnech. U první skupiny se předpokládá, že nádoby sloužily jako obal milodarů vkládaných do hrobu společně s mrtvým, kdežto nádoby druhé skupiny se dostávaly do hrobu v rámci pohřebních obřadů. Zde je možno dodat, že některé nádoby, nebo jejich zlomky nalezené v úrovni těla, mohly sloužit k rituálům před uložením těla, např. při vykuřování hrobové jámy.

Sedmá kapitola je věnována analýze hrobů pomocí formalizovaných metod na Jižním předhradí a u Lesní školky. Sledovány byly „vztahy mezi proměnnými a objekty, které hroby charakterizují z hlediska bohatosti hrobové výbavy, z hlediska charakteru hrobových jam a z hlediska uložení těla do hrobové jámy.“ (str. 160). Potvrdila se odlišná sociální struktura obou pohřebišť. Z rozdílů bylo možno vyvodit, že na „jižním předhradí hradiska sídlilo obyvatelstvo upřednostňující tradiční víru předků, kdežto v tzv. řemeslnickém areálu v severovýchodním cípu uvnitř opevnění obyvatelé preferovali novou křesťanskou víru“ (str. 175).

Výsledky analýz hrobů pomocí přírodovědných metod jsou uloženy v osmé kapitole. Radiokarbonové datování po sekvenčním modelování naměřených dat zúžilo datování vybraných hrobů na druhou polovinu 9. stol. a dalšími operacemi na poslední třetinu 9. stol. Statistickou kombinací se došlo k výsledku, že konec pohřbívání na Jižním předhradí nastal kolem roku 900, přičemž některé hroby mohou být i mladší. Analýza stabilního izotopu stroncia kromě jiného naznačila, že s velikou pravděpodobností tři dospělí jedinci z analyzovaného vzorku byli nelokálního původu.

Poslední dvě kapitoly shrnují poznatky z Jižního předhradí v souvislosti s celou aglomerací Pohanska a v kontextu časně středověké Evropy. V podstatě byly moderními metodami potvrzeny poznatky Jany Vignatiové a Bořivoje Dostála, kteří interpretovali Jižní předhradí jako místo pobytu vojenské hotovosti podřízené komunitě sídlící na dvorci v areálu hradiska. Naproti tomu vnitřní plocha hradiska byla osídlena v mladší fázi systémem „pravoúhlých prostorových struktur“, které bychom mohli označit jako dvorce, na nichž sídlili řemeslníci pohřbívající v malých pohřebišťích v těsné blízkosti. Jistým problémem jsou osamocené hroby s odlišnou orientací, a patrně i jiným časovým zařazením. K tomu lze dodat, že se může jednat o pohřby lidí, kteří se do opevněného areálu uchýlili v době nebezpečí (Unger 2010). Srovnání se středoevropskými lokalitami se soustředilo na Mikulčice, kde poloha Štěpnice I vykazuje určité shody s Jižním předhradím Pohanska, a na Budeč, kde se za sídlo vojenské složky považuje předhradí.

Podstatnou součástí práce je kapitola shrnující výsledky antropologické analýzy kosterního materiálu z Jižního předhradí (190 jedinců). Pozornost se zaměřila na určení pohlaví, a to i s pomocí aDNA. Ve čtyřech případech se vyskytl rozdíl mezi pohlavím určeným podle inventáře hrobu (archeologickým) a biologickým podle aDNA, což se vysvětluje tak, že náušnice se do hrobu mohly dostat ve funkci „milodaru s apotropaickým účinkem“ (str. 225). Větším problémem je hrob určený celkem jednoznačně jako ženský se sekerou v poloze běžné u hrobů mužských, který je komentován tak, že „pro archeology (je) interpretace hrobového celku s nálezem sekery jako hrobu ženy velmi

problematická“ (str. 226). Proč by sekera, železný předmět s ostrím, nemohla mít rovněž apotropaický význam?

Z hlediska demografické struktury počet žen na Jižním předhradí převažoval nad počtem mužů, což je opačný poměr než na hřbitově kolem prvního kostela, což se vysvětluje tak, že muži bývali pohřbeni na jiném místě. K tomu lze dodat, že to nemuselo být na hřbitově či pohřebišti, ale vzhledem k vojenskému charakteru mužské populace i na bojistiích. Průměrný věk dožití byl u mužů 28 a u žen 30 let. Dále byly na skeletech hodnoceny paleopatologické změny způsobené biologickým stresem. Rýsují se zde sociální rozdíly v tom smyslu, že proti účinkům biologického stresu byla více chráněna velkomoravská elita pohřbená v Mikulčicích a kolem prvního kostela na Pohansku než venkovské obyvatelstvo i obyvatelé Jižního předhradí. Na skeletech byly zjištěny různé traumatické změny (zlomeniny, sečné rány, amputace, artróza, diskopatie, zánětlivé změny, anomálie, zubní kazy). Nízká kazivost zubů ve srovnání s jinými lokalitami se vysvětluje pestrou smíšenou stravou s výrazným podílem masa u dospělých mužů i žen. Součástí antropologické studie je i mikroskopická analýza vzorků kostí třinácti jedinců provedená Janem Nováčkem (str. 609–619), jenž zjistil hemoragický (krvácivý) proces klenby lebni i další patologické procesy. V závěrečné kapitole jsou shrnuty výsledky dokumentované v předchozím textu.

Nadpoloviční část publikace vyplňuje katalog vybavený textovými popisy objevených situací a jejich vyobrazení. Je otázkou, zda nebylo možné graficky podat vyobrazení hrobů se skeletem (obr. 165–367) zároveň s vyobrazeními skeletů s inventářem hrobové výbavy (tab. I–LXXXIII). Katalog včetně terénní fotografické dokumentace (tab. XCVI–CXXXVIII), nálezů ze záasy hrobů (tab. LXXXIV–XCIV) a formulářů zachovalosti skeletů (tab. CXXXIX–CLXVIII) umožní jistě i v budoucnosti práci s tímto nálezovým souborem. K tomu lze dodat, že k nálezům ze záasy hrobů nemusejí patřit jen zlomky nádob, ale i některé kovové artefakty (057, 063, 066, 122).

Vědecký pracovníci podílející se na výzkumu významné velkomoravské lokality Pohansko předvedli v případě publikace výsledků výzkumu pohřebních areálu na Jižním předhradí opět velmi kvalitní práci.

Josef Unger

Literatura

- Belcredi, L. 2006:* Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Brno.
- Drozdová, E. 2005:* Břeclav – Pohansko VI. Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi. Brno.
- Hardmaier, S. 2018:* Altreu im Mittelalter. Eine Stadtwüstung im Kanton Solothurn. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Band 46. Basel.
- Mazuch, M. – Hladík, M. – Skopal, R. 2017:* Úpravy hrobových jam a dřevěné konstrukce v hrobech na pohřebištiích Velké Moravy (sociální, duchovní a chronologický fenomén). Brno.
- Přichystalová, R. 2008:* Ženy a muži pochovaní na jižním předhradí na Pohansku. Acta archaeologica Opaviensia 3, 157–176.
- Unger, J. 2010:* Lidské kosterní pozůstatky na sídlištích ve středověku. Možnosti interpretace. In: R. Tichý – O. Štulc eds., Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích. Živá archeologie – Supplementum 3, Hradec Králové, 165–167.
- Unger, J. 2011:* Druhotné zásahy do hrobů na pohřebišti z 9. a 11. stol. v Divákách, okr. Břeclav. Acta archaeologica Opaviensia 4, 151–159.
- Unger, J. 2012:* Archeologický výzkum pohřebišť z 11. stol. v Divákách – Padělky za humny. Jižní Morava 48, 2012, 220–260.
- Unger, J. 2014:* Projevy křesťanského a předkřesťanského pohřebního ritu na středohradištním pohřebišti v Divákách, okr. Břeclav. Studia archaeologica Brunensia 19/2, 113–130.
- Vignatová, J. 1992:* Břeclav – Pohansko II. Slované osídlení jižního předhradí. Brno.
- Windler, R. 2008:* Mittelalterliche Webstühle und Weberwerkstätten – Archäologische Befunde und Funde. In: W. Melzer Hg., Archäologie und mittelalterliches Handwerk, Soest, 201–215.

David L. Carlson: Quantitative Methods in Archaeology Using R. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge University Press, *Cambridge 2017*. 431 str.

Kniha Davida L. Carlsona je první komplexní příručkou k používání programovacího jazyka R cílená na archeologickou obec. R je plnohodnotný programovací jazyk určený pro statistické zpracování a prezentaci dat (*R Core Team 2019*). Všeobecný trend sdílení dat a reprodukovatelnosti analýz dat se projevuje i v archeologii a právě využití jazyka R je jednou z možností, jak toho docílit (*Marwick 2017; Marwick et al. 2017; 2018*). Pojednávána kniha se soustředí na statistické aplikace v jazyce R. Nelze ji proto doporučit jako primární úvod do statistiky archeologických dat. K tomu poslouží mnohem lépe jiné práce (např. *Drennan 2009* či *Shennan 1988*).

V první části knihy jsou čtenářky a čtenáři stručně uvedeni do používání jazyka R, importů dat a používání funkcí. Příslušné kapitoly pak již kopírují obvyklou strukturu textů uvádějících do statistického zpracování dat. Jsou představeny možnosti deskriptivní statistiky, základní distribuce dat a grafy jak pro jednu a dvě proměnné, tak pro více proměnných, které jsou v případě archeologických dat, majících zřídka jen jednu dimenzi, bezesporu užitečnými prostředky vizualizace. Poměrně rozsáhlý prostor je věnován transformacím dat a zacházení s chybějícími hodnotami. Tyto operace je nutné brát v potaz téměř vždy, analyzujeme-li reálná data, ale v obdobných textech bývají dostatečně pokryty spíše výjimečně. Dále nechybí klasická kapitola k testování hypotéz, která je zde dobře ilustrována konkrétními příklady z archeologie. Úvodní oddíl knihy uzavírá výklad korelace a regrese.

Druhá část textu je zaměřena na vícerozměrné statistické metody. Metodicky nejprve rozšiřuje již představenou regresi o její mnohonásobnou a logistickou aplikaci. Dále jsou představeny možnosti k rozlišení skupin prostřednictvím lineární diskriminační analýzy. Metody redukce dimenzí jsou zastoupeny analýzou hlavních komponent a korepondenční analýzou. Kapitola o shlukových analýzách předchází pojednání o vzdálenostech ve vícerozměrných prostorech. Ze shlukových analýz jsou zastoupeny ty nejjednodušší, hierarchické a k-means shlukování. Právě tato druhá část je hlavním těžištěm knihy, kdy zde představené metody najdou uplatnění v naprosté většině analýz dat používaných nejen v archeologii, od vyhodnocení komplexních souborů dat s proměnnými různých typů po analýzy prvkového složení či izotopových indikátorů.

Závěrečná část knihy se pak soustředí na statistické metody využívané především v archeologii. Začíná kapitolou o prostorových analýzách, a to i přes to, že řešení geoinformatických problémů v R je stále spíše výjimkou (*Nakoinz – Knitter 2016; Popa 2018*). Carlson zde například nabízí návody, jak mapovat data sbíraná jak v kvadrantech, tak v bodech včetně výpočtů jádrové hustoty aj. Asi je třeba připustit, že autor zde nic výrazně nového nepřináší – jedná se prostě o standardní postupy využití v R. Další kapitola je zaměřena na aplikace seriace a jejich rozšíření v archeologii. Poslední kapitola je věnována srovnávání archeologických souborů na základě spektra artefaktů, které obsahují, resp. proporcionálního zastoupení jednotlivých typů artefaktů. K tomuto účelu je využito metod vyvinutých v ekologii pro srovnávání zastoupení druhů v různých ekosystémech apod.

Jednotlivé kapitoly knihy jsou vždy zakončeny širšími souhrny k funkcím klíčovými pro aplikaci představené statistické metody. Tyto souhrny ulehčují použití dané metody na vlastních datech, přípravu dat pro její použití atd. Na konci kapitol rovněž najdeme tabulkové souhrny programových knihoven a funkcí, které byly v dané části textu využity, což usnadňuje orientaci a vyhledávání.

Co lze textu vytknout, je naprosté opomenutí Bayesovské statistiky, která je především pro kalibraci radiokarbonových dat klíčovým konceptem (*Bronk Ramsey 2009*), nicméně využití má i jinde v archeologii (souhrnně *Otárola-Castillo – Torquato 2018*). Dalším problémem je využívání velkého množství funkcí ze škály různých knihoven. Ačkoliv početné množství balíčků funkcí bývá často zmiňováno jako jedna z velkých výhod R, v tomto případě může být nevýhodou, protože do budoucna nelze zajistit udržitelnost všech knihoven, resp. jejich funkcí, v nezměněné podobě, především v případě těch méně často využívaných utilit. Zahlnění velkým množstvím funkcí a různých možností, jak dosáhnout výsledku, je na jednu stranu přínosné právě v tom, že ukazuje variabilitu přístupů, na druhou stranu však může vést k tomu, že čtenáři nejsou schopni si zapamatovat funkce, natož jejich rozdílnou syntaxi. Proto je kniha skutečně spíše manuálem, který je dobré mít po ruce k nahlédnutí a připomenutí si kódu a jeho syntaxe, pokud některou z prezentovaných metod analýzy dat chceme replikovat.

I přes zmíněné problémy je kniha Davida L. Carlsona užitečnou příručkou, a to nejen pro ty, kterým statistické aplikace v R nedají spát. Představené metody jsou vesměs nutným základem kvantitativních analýz a pojetí textu jako manuálu s mnoha příklady aplikujícími statistické metody

na reálná archeologická data je dobrým způsobem, jak poměrně složitou látku vysvětlit.

Petr Pajdla

Literatura

- Bronk Ramsey, C. 2009:* Bayesian Analysis of Radiocarbon Dates. *Radiocarbon* 51, 337–360. doi: 10.1017/s0033822200033865
- Drennan, R. D. 2009:* Statistics for Archaeologists. A Commonsense Approach. Dordrecht: Springer (2. vydání).
- Marwick, B. 2017:* Computational reproducibility in archaeological research: Basic principles and a case study of their implementation. *Journal of Archaeological Method and Theory* 24, 424–450. doi:10.1007/s10816-015-9272-9
- Marwick, B. – d'Alpoim Guedes, J. – Barton, C. M. et al. 2017:* Open science in archaeology. *SAA Archaeological Record*, 17, 8–14.
- Marwick, B. – Boettiger, C. – Mullen, L. 2018:* Packaging data analytical work reproducibly using R (and friends). *The American Statistician* 72, 80–88. doi:10.1080/00031305.2017.1375986.
- Nakoinz, O. – Knitter, D. 2016:* Modelling Human Behaviour in Landscapes. Basic Concepts and Modelling Elements. New York: Springer.
- Otárola-Castillo, E. – Torquato, M. G. 2018:* Bayesian Statistics in Archaeology. *Annual Review of Anthropology* 47, 435–453. doi:10.1146/annurev-anthro-102317-045834
- Popa, C. 2018:* Modelling Identities. A Case Study from the Iron Age of South-East Europe. Springer.
- R Core Team 2019:* R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. url: <https://www.r-project.org/>.
- Shennan, S. 1988:* Quantifying Archaeology. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fabian Küng – Jakob Obrecht – Waltraud Hörsch: Die Burg Kastelen bei Alberswil. Prähistorische Siedlung, Adelsburg und patrizischer Landsitz im Luzerner Wiggertal. Mit Beiträgen von Heinrich Boxler – José Diaz Taberner – Ebbe Nielsen – Hans-Christian Steiner. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 43. Schweizerischer Burgenverein, Basel 2017. 412 str.

Ze zástavby hradu Kastelen, který se nachází ve středním Švýcarsku, přetrvala pouze zřícenina obytné věže s pláštěm z bosovaných kvádrů. Lokality přesto patří k nejvýznamnějším památkám své-

ho druhu v širokém alpském prostoru. Torzo v podobě obvodového zdiva se totiž dochovalo téměř do úrovně stropu nejvyššího podlaží, což dovoluje podrobnou rekonstrukci vnějšího pláště i vnitřní dispozice po jednotlivých podlažích. Zároveň je podstatné, že věž vznikla v polovině 13. století, přičemž její původní podobu jen minimálně pozměnily přestavby z pozdního středověku a časného novověku. Jelikož stavebníky donjonu byli příslušníci mocného hraběcího rodu Kyburgů, hrad Kastelen představuje prvořadou ukázkou rezidenční architektury společenských špiček staufského období.

Referovaná kniha obsahuje podrobné vyhodnocení všech dostupných pramenů k dějinám a stavebnímu vývoji lokality. Těžištěm je prezentace a interpretace výsledků stavebněhistorického průzkumu věže, provedeného v letech 1998–2001 během zajišťovacích úprav zdiva proti degradaci vlivem povětrnosti. Podrobně je publikován i archeologický výzkum z let 2001–2003 a 2009, který přinesl důležité poznatky o vývoji hradu v jeho dřevohliněné fázi. Jak je v dané edici zvykem, k čtivosti knihy zásadně přispívá obsáhlý výklad dějin hradu, založený na precizní rešerši písemných pramenů.

Návrsí s pozdějším hradem bylo poprvé osídleno v závěru doby bronzové. Počátky šlechtického sídla, v písemných pramenech prvně zmíněného v polovině 13. století, sahají do 11. století. Archeologický výzkum doložil v prostoru dochované kamenné věže tři po sobě následující dřevěné stavby, jimž autoři knihy přisuzují věžový vzhled. Ani jednu z etap zástavby hradu z 11. až 1. poloviny 13. století ale není možné věrohodně rekonstruovat v celistvosti. Datace výstavby kamenné věže do let 1249–1253 vychází z výsledků dendrochronologické analýzy. Vznikla patrně krátce poté, co hrad získali Kyburgové, jejichž držba je písemnou zmínkou jasně doložena k roku 1257. Autoři na základě architektury věže i podle písemných pramenů předpokládají, že hrabata budovala hrad Kastelen jako jednu ze svých rodových rezidencí. S těmito plány úzce souviselo i založení blízkého města Sursee kolem roku 1256. Kyburgové však záhy, v letech 1263–1264, vymřeli po meči. Panství připadlo Habsburkům, jejichž leníci z řad ministeriální šlechty poté kontinuálně obývali (a jen minimálně upravovali) donjon krátkodobé hraběcí rezidence. I po roce 1415, odkdy město Lucern disponovalo lenními právy, hrad využívali ministeriálové. Jejich éra skončila roku 1481, kdy je v držbě vystřídali zámožní lucernští měšťané, jimž hrad sloužil jako příležitostně oddychové a lovecké sídlo. Jeden z měšťanů na počátku 17. století přesta-

věl nejvyšší patro věže a současně zbořil ostatní zástavbu hradu. Od konce 17. století věž postupně chátrala.

Kniha je bohatě vybavena kresebnou a fotografickou dokumentací. Ocenění zvláště zasluhují podrobná zobrazení náleзовých situací na fasádách a na vnitřních stěnách věže, realisticky provedené kámen po kameni. Dokumentace slouží jako bezpečné východisko pro rekonstrukce dispozičního uspořádání všech podlaží a vnějšího vzhledu monumentální stavby. V jejím interiéru se podařilo přesně lokalizovat kapli a obytné (tzn. vytápěné) místnosti, zřejmě je také vertikální komunikační schéma. Pozornost je věnována i rozličným architektonickým a konstrukčním detailům. V nejvyšším podlaží se na všech čtyřech nárožích uplatňovaly obranné dřevěné (nebo hrázděné) arkýře, rekonstruované podle otisků nosných konstrukcí v jádru zdiva. Nechybí ani srovnávací analýza vnitřní dispozice a architektury věže v širší geografické perspektivě.

Jan Kypta

Eva Lenneis (Hrsg.): Die bandkeramische Siedlung von Mold bei Horn in Niederösterreich. Teil 1 – Naturwissenschaftliche Beiträge und Einzelanalysen. Internationale Archäologie 115. Verlag Marie Leidorf GmbH, *Rahden/Westf.* 2010. 397 str., 9 příloh.

Eva Lenneis – Judith Schwarzügl: Die bandkeramische Siedlung von Mold bei Horn in Niederösterreich. Teil 2 – Häuser, innere Chronologie und Siedlungsstruktur. Internationale Archäologie 133. Verlag Marie Leidorf GmbH, *Rahden/Westf.* 2019. 322 str.

V letech 1995 až 2007 vedla Eva Lenneis, čelná představitelka rakouského neolitického studia, badatelský archeologický výzkum v lokalitě Mold, nedaleko města Horn ve Waldviertelu. Sídliště kultury s lineární keramikou (dále LBK) se rozkládá na ploše 4 ha a bylo prozkoumáno z více než jedné čtvrtiny. V průběhu dvanácti let byla během kratších výzkumných kampaní odkryta plocha 14 400 m², na které byly zjištěny pozůstatky 16 neolitických dlouhých domů a vícero zahloubených objektů s nimi spojených. Výzkum byl prováděn v rámci projektu s názvem „Život zemědělců před 7000 lety – rekonstrukce“, financovaného prostřednictvím Fondu pro podporu vědeckého výzkumu (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung). Dvoudílná publikace, jejíž druhý svazek byl vydán s odstupem devíti let od prvního, zahrnuje v první části zejména přírodovědné analýzy a přehlednou databázi archeologických nálezů. Druhá část před-

stavuje souhrnnou publikaci neolitického sídliště s jeho objekty a nálezy, rozbořem půdorysů neolitických domů a keramiky. Synteticky je pojednáno datování jednotlivých složek sídliště a rekonstrukce jeho struktury v kontextu evropských neolitických sídlišť.

První svazek publikace uvozuje popis přírodního rámce a umístění výzkumu v mírně zvlněné krajině Waldviertelu, stejně jako charakteristika jednotlivých sezón výzkumu (Eva Lenneis – Franz Pieler). Následuje popis funkce a využití analytického programu WinSerion (Eva Lenneis – Peter Stadler), za kterým navazuje zhodnocení získaných radiokarbonových dat (P. Stadler). Soubor 19 použitelných radiokarbonových dat pocházející ze sedmi tamních stavebních komplexů byl získán z kostí, dřevěných uhlíků i spálených obilných zrn. Doba trvání jednotlivých stavebních komplexů se pohybuje mezi 20 a 60 lety a trvání celého sídliště zaujímá dobu přibližně 250 let.

Jako samostatná kapitola je do prvního svazku zařazen text diplomové práce Kerstin Kowarik z roku 2006, která zpracovala keramické nálezy z první části výzkumu. Tato pasáž představuje komplexní popis jam a rozbor nálezů z první zkoumané plochy. Byly zde odkryty půdorysy čtyř domů spolu se zahloubenými objekty. Autorka kapitoly stručně popisuje 17 přilehlých jam a podrobně se věnuje jejich keramickému obsahu. Pro tyto potřeby vypracovala podrobný popisný systém, uspořádaný podle standardního členění tvarů na segmenty těla nádob, jejich přídatná zařízení (pupky, ucha, výčnělky) a na technologii především z pohledu různých druhů ostřiva. Výzdoba je popsána souhrnně podle motivů a jejich provedení. Nejsou rozlišeny kategorie hrubého a jemného zboží, které se v těchto popisných třídách mohou různit. Nejsou rovněž souhrnně popsány základní prvky provedení výzdoby, zato však podrobně její jednotlivé detaily. Obsáhlý katalog nálezů zahrnuje popis keramických jednotek, které jsou také samostatně vyobrazeny. Souhrnně je rovněž popsán keramický obsah jednotlivých jam.

Obsah náleзовých souborů z jam byl podroben srovnávací analýze metodou seriace znaků ve dvou krocích. V prvním byl analyzovaný prostor definován 31 znaky z oboru tvarů a výzdoby, ve druhém kroku devíti znaky z oblasti výzdoby. Znaky výzdoby byly vybrány jak z okruhu motivů, tak způsobů jejich provedení. Výsledky seriální analýzy nebylo možno jednoznačně interpretovat jako chronologickou klasifikaci. Spíše jen typologicky byly vyčleněny skupiny objektů se staršími nebo mladšími prvky, ale i objekty s typologicky smíšeným materiálem. K. Kowarik tento výsledek

vysvětluje chronologickou heterogenitou nálezo-
vých souborů. Je však zřejmé, že průběh i výsle-
dek analýzy ovlivnila různorodost znaků s různým
chronologickým významem.

Autorkou analýzy štipané industrie ze sídliště
je Inna Mateiciucová. Celkový počet artefaktů činí
435 kusů, což je číslo sice nízké, nicméně pro sídliš-
tní výzkumy charakteristické. Morfologická skladba
je rovněž typická pro sídliště LBK, zajímavější je
surovinové složení souboru. Více než třetinu urči-
telného spektra tvoří rohovec typu Krumlovský les
v obou základních varietách (KL I a KL II). Mal-
ým podílem jsou zastoupeny křemičité zvětraliny
hadců (plazma), křemen a křišťál. Ze surovin dál-
kové distribuce byly v Moldu zachyceny silicity
Krakovo-čenstochovské jury, radiolarit typu
Szentgál a silicity glacienních sedimentů. Z po-
hledu prostorového umístění zdrojů vůči poloze
sídlíště tak mezi nálezy mírně převládají suroviny
lokálního původu (do 30 km; 40 %) nad regionál-
ními surovinami (30–80 km; 36 %). Zastoupení
importů je poměrně nízké (nad 80 km; 17 %).

Kamennou makroindustrii vyhodnotila Eva
Lenneis spolu se dvěma geology (Michael Götzin-
ger a Manfred Linner). Analyzovány byly veškeré
kamenné nálezy, včetně zlomků limonitu a grafitu,
jejichž zdroje se nacházejí v širším zázemí sídliště.
Prostorová distribuce těchto surovin, užívaných ze-
jména jako barviva, se mezi stavebními komplexy
značně liší a především v případě grafitu může mít
tato skutečnost i jistou chronologickou hodnotu.

Pestrou surovinovou skladbu ukázal rozbor
broušené industrie. Toto zjištění vyjádří přede-
vším při vědomí její nepočetnosti, jde o 15 kusů.
Využívané byly fylit, rula, zelená břidlice a pásko-
vané amfibolity, jejichž provenienci autoři hledají
na Moravě. Dva zlomky vrtných tvarů – diskovitý
mlat a (nejspíše) dvouramenný mlat – jsou vyro-
beny z efektního hadce.

Největší překvapení však přinesla klasifikace
surovin dvoudílných mlýnků. Ukázalo se, že ze šir-
šího zázemí sídliště pochází pouze necelá třetina
z použitých hornin. Převažujícím materiálem jsou
křemenné pískovce, jejichž původ autoři kladou do
středních Čech, tedy do vzdálenosti 150 km vzduš-
nou čarou. Druhým nejpoužívanějším surovinou jsou
amfibolové (amfibolické) kvarcity, které by měly
pocházet z moravskoslezské oblasti (20–150 km).

Archeobotanická analýza (Marianne Kohler-
Schneider a Anita Caneppele) zahrnuje téměř devět
tisíc makrozbytků. Zjištěno bylo padesát rostlin-
ných taxonů. Zevrubný rozbor doložil, že 80 %
z tohoto množství připadá na kulturní rostliny.
Převažující pěstovanou plodinou byla pšenice jed-
nozrnka, která počtem dokladů dvakrát převyšuje

dvouzrnku. Zjištěný ječmen podle autorek předsta-
voval pouze příměs v kulturách zmíněných rostlin.
Nechybějí ani plevele a ruderalní druhy. Obraz bez-
prostředního okolí sídliště dokresluje ostatní, divo-
ké druhy rostlin.

Z kapitoly věnované osteologickému mate-
riálu (Manfred Schmitzberger) vyplývá, že nálezy
z Moldu se třinácti sty identifikovanými kostmi
v současnosti patří k největším a nejlépe zachova-
ným souborům z období LBK v celém Rakousku.
Naprostou v něm převažují chovaná zvířata (ovce/
koza, skot). Podíl lovené zvěře a malých přežvý-
kavců je malý. Zajímavým zjištěním je nerovno-
měrná distribuce nálezů mezi jednotlivými staveb-
ními komplexy: většina pochází pouze ze dvou
z nich (č. 1 a 13). Při porovnání druhové skladby
nicméně mezi jednotlivými domy rozdílů nejsou.

Poslední kapitola prvního svazku před závě-
rečným shrnutím představuje analýzu nalezených
měkkýšů (Christa Frank). Identifikovaná skladba
suchozemského spektra odpovídá otevřeným od-
lesněným prostorům, a odkazuje tak na zásah lid-
ského společenství do přírodního prostředí. Slad-
kovodní spektrum měkkýšů obsahuje především
schránky velevruba, často se zářezy po rozevírání
lastur. Ojedinelá schránka kamolepa říčního byla
upravena jako korálek, což připomíná situaci zjiš-
těnou na mladším pohřebišti kultury s vypíchanou
keramikou v Plotištích nad Labem (*Zápotocká –
Vokolek 1997*), ale i jinde. Pozornost budí také dva
drobné perleťové trójuhelničky nejasného účelu.
Mohlo se jednat např. o keramické inkrustace.

Druhý svazek publikace výzkumu v Moldu,
je výsledkem společné práce dvou autorek. Eva
Lenneis byla vedoucí výzkumu a zpracovala dvě
kapitoly popisující výsledky terénních prací. Judith
Schwarzaugl analyzovala keramické nálezy. Obě
autorky společně vyhodnotily výsledky archeolo-
gických analýz a interpretovaly chronologii sídliš-
tě, jeho vývoj i jeho kontext v rámci evropského
neolitického osídlení. Na analýzách se podílel Petr
Stadler, který technicky zpracoval seriační analýzu
chronologicky diagnostických znaků na keramice.

Po krátké úvodní kapitole, která čtenáře sezna-
muje s okolnostmi výzkumu, následuje popis a roz-
bor půdorysů domů LBK. Z 16 prozkoumaných
půdorysů domů jich bylo v centrální části sídliště
odkryto 12, z toho nejméně v šesti případech byly
pozůstatky půdorysné sloupové konstrukce domů
velmi dobře zachyceny. V ostatních případech jsou
důležitým vodítkem jámy, které tvoří jednotlivé
stavební komplexy. Popis je přehledně shrnut pro
každý půdorys v tabulkách, z nichž lze čerpat
detailní informace jak pro metriku objektů, tak pro
jejich výplň a další okolnosti. Výzkum byl prováděn

v obvyklé síti čtverců 1 x 1 m, což umožnilo i podrobnou dokumentaci řezů stavebních jam, které jsou ve většině případů poměrně dobře situovány k dochovaným i předpokládaným půdorysům.

V druhé kapitole o domech jsou půdorysy typologicky analyzovány podle tvaru a zejména podle metriky celých staveb. Všechny dokumentované stavby se vyznačují téměř přesným obdélníkovým schématem, ve kterém lze odlišit případné členění na tři části, jak je u staveb této kultury obvyklé. Metrické údaje jsou přehledně shrnuty ve formě sloupcových grafů, což dává dobrou možnost orientovat se v této kategorii informací. Podobným způsobem je zpracována i morfologie a metrika stavebních jam, případně i některých zvláštních objektů, které byly umístěny mimo prostor staveb.

Kapitola o keramice předkládá standardní a velmi podrobnou kvantitativní analýzu, jež vychází z detailně definovaného popisného systému, který obsahuje standardní kategorie znaků. Mezi nimi je nejobsáhlejší kategorie lineární výzdoby. Popis je předveden v tabulce dat organizované podle objektů, kde jsou hodnoty popisných znaků již sumarizovány. Jednotlivé hodnoty znaků jsou kvantitativně vyhodnoceny v celém nálezovém souboru. Jejich typologické postavení v rámci analytického pojetí LnK bylo podrobně diskutováno na pozadí dosavadních publikací. Tato část (kapitoly 3–4) je zřejmě v chronologické části publikace nejvýznamnější, protože umožnila stanovit skupinu chronologicky diagnostických hodnot různých znaků. Samostatně bylo sledováno horizontální a vertikální rozptýlení zlomků z jednotek. Pro celkovou chronologii i vzájemný časový vztah domů byla pro každou jámu vytvořena tabulka chronologicky relevantních znaků, která obsahuje jak celkové počty, tak vybrané počty hodnot z kategorií tvarů, výzdoby, technik výzdoby i technologie keramiky.

Datové tabulky jam byly podrobeny seriální analýze a také vícerozměrné korepondenční analýze, jejichž výsledky vedly k oddělení dvou časových horizontů na sídlišti. Jejich další posouzení z pohledu celých souborů pro jednotlivé domy vedlo k odlišení tří stavebních fází domů, které byly na prozkoumané ploše nalezeny. Půdorysy domů se seskupují do nepravidelných skupin, v nichž lze patrně tušit jinde přepokládané „dvorce“. Jejich obsah potom autorky podrobněji diskutují v souvislostech dosud známých neolitických sídlišť.

Publikaci druhé části výzkumu v rakouském Moldu můžeme označit jako komplexní zpracování jednoho výzkumu sídliště LBK, které se vyznačuje standardním popisem terénních situací, kvantifikací nálezových dat a chronologickou analýzou odpovídající současné úrovni studia této problema-

tiky. Jen v ojedinělých případech se odlišuje od některých jinde uváděných informací. Uvedli bychom jen dva, které však nijak nesnižují kvalitu celé publikace. Rozptýl zlomků nebyl sledován v rámci celých stavebních komplexů, což by mohlo lépe potvrdit složení těchto celků a to, jak se vztahují k danému domu. Rovněž chronologická analýza stavebních komplexů podle jednotlivých jam může vést k určitým nesrovnalostem. Ty jsou zapříčiněny složitostí formativních procesů jako takových, kterou (zatím) nedovedeme řešit. V případě analýzy Bylan bylo toto úskalí překonáno apriorním sečtením kvantitativních charakteristik pro každý stavební komplex (Pavlu *et al.* 1986). Autorky také ve výsledku hovoří o stavebních fázích, což je obvyklé, přestože někdy se rozlišují ještě keramické fáze. Ale vzhledem k větší komplexnosti relevantních hodnot znaků, které použily, je to přirozené. K otázce zmíněných „dvorců“ se vyjadřují spíše zdrženlivě, což odpovídá rozsahu výzkumu.

Celkový pozitivní přínos publikace nesporně převažuje nad případnými detaily, které by bylo možno diskutovat. Technické vybavení publikace, úprava textu i dokumentace a přehlednost podávaných informací svědčí o profesionalitě a vědecké odpovědnosti celého týmu. Za vynikající je nutno označit především výše zmiňovanou typochronologickou analýzu keramiky ve druhém svazku, která ukazuje rozsáhlé možnosti současné archeologie. Autorce výzkumu je proto možno blahopřát k jejímu úspěšně dokončenému životnímu dílu a poděkovat jí i všem spolupracovníkům za příkladnou a užitečnou publikaci.

Ivan Pavlu – Pavel Burgert

Literatura

- Pavlu, I. *et al.* 1986: Theses of the Neolithic site of Bylany. Památky archeologické 77, 288–412.
 Zápotocká, M. – Vokolek, V. 1997: Die neolithische Gräber und Gräberfeld in Plotiště N. L. und Předměřice n. L., Bezirk Hradec Králové. Památky archeologické 88, 5–55.

Michaela Niklová – Noémi Beljak Pažinová: Archeológia pravekých domácností. Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra 2018. 161 str.

Poměrně utlá monografie otevírá cestu do synteticky orientovaného pojetí jedné z nejdůležitějších částí oboru, jehož prameny vycházejí z informací, které získáváme výzkumem sídlištních celků. Práce je deklarována jako vysokoškolská učebnice nové archeologické subdisciplíny, jejíž součástí byly doposud rozptýleny v řadě specifických publi-

kacích. Nový celek je představen v kulisách mladší doby kamenné, v klasickém pojetí neolitu a jeho typických velkých domů. Práce znamená významný pokrok v hledání cesty moderní archeologie, její emancipaci vedle jiných příbuzných oborů. Archeologii je sice uzavřena narativní metoda, které je vlastní antropologii nebo etnografii a kterou např. zdůrazňuje současná historie, ale může se vyrovnat s jiným trendem společenských oborů. Tím se stává studium každodennosti minulých společností, pro které náš obor oplývá množstvím informací i dat.

Jedna z možných definic označuje domácnost rodinu nebo skupinu vzájemně příbuzných lidí, kteří obývají dům pod jednou střechou a spolupracují na ekonomické úrovni na denním základě. Z definice splyvají archeologicky obtížně rozlišitelné pojmy dům a domácnost, které archeologie domácnosti vnímá jako společenskou jednotku se všemi materiálně dostupnými projevy. Již v průběhu utváření tohoto směru studia se vytvářela struktura členění domácích aktivit na čtyři okruhy: univerzální domácí činnosti, domácí specializace, regionální specializace a ojedinělá specializace vázaná na jednu lokalitu nebo jeden dům. Autorky sledují vznik specifického oboru z celkového pohledu postupně narůstající specializované produkce a také ze specifického pohledu studia neolitické domácnosti. Hned na počátku publikace se projevuje výrazný rys celého textu, kterým je neobyčejně obsáhlý podíl citované literatury. Závěrečný soupis použité literatury tvoří 37 % rozsahu práce a odpovídající citované položky jsou podrobně uváděny v textu u každého diskutovaného pojmu. Taková forma vytváří z knihy zcela ojedinělou studijní encyklopedii.

Hlavní část knihy tvoří problematika spojená s výzkumem pravěké domácnosti ve 2. kapitole a k tomu metody tohoto výzkumu na příkladu mladší doby kamenné ve 3. kapitole. Problematika prezentované subdisciplíny kopíruje jednotlivá úskalí celé archeologie. Vztah domu a domácnosti není samozřejmě jednoznačný a mění se v posloupnosti času i prostoru. Předpokladem rekonstrukce tohoto vztahu je pojetí domácnosti jako sféry aktivit. Cesta k výkladu archeologických pramenů v tomto smyslu vede přes prostorovou a funkční analýzu a samozřejmě komplexní analýzu náleзовých souborů. Domácnost představuje určitý dynamický a proměnlivý systém spojený s rodinou a domem. Rodina je vázána na domácí činnosti, které zahrnují aktivity spojené s tímto systémem. Odehrávají se v určitém uspořádání pravěké společnosti, které se projevuje zejména v uspořádání celých skupin domů. Důležitým faktorem je symbolická stránka

domů, pozorovatelná nejen v jejich výzdobě, ale také např. v symbolickém spalování, jemuž byla již věnována početná literatura. Domácnosti se podílejí na zabezpečování běžného života jejich členů, ale také na specializovaných aktivitách spojených s produkcí různých výrobků nebo zabezpečováním regionálních zvláštností do určité vzdálenosti od domu. Vzhledem k tematické šíři studia působí stručný přehled kaleidoskopickým dojmem rozvětveného a na první pohled téměř nepřehledného celku. V práci bychom již v tomto bodě uvítali stručný věcný rejstřík pojmů. Jeho význam je zde však více méně nahrazen technickou úpravou textu, v němž jsou hlavní pojmové kategorie tištěny tučně.

Ve 3. kapitole je celá šířka pojednávané problematiky demonstrována na neolitických nálezech sídlišť. V Evropě se vyznačuje dobře archeologicky dokumentovanými půdorysy velkých staveb, jichž je dnes známo několik tisíc a které se projevují charakteristickými detaily pozůstatků celkové konstrukce s detaily vnitřního členění. V tomto směru nemají ve starším pravěku jiný archeologický protějšek. Autorky proto oprávněně vybraly tento archeologický příklad jako srozumitelnou ukázkou, na které je možno představit mnohostrannou problematiku studia pravěkého domu a domácnosti. Prvním předpokladem řešení této problematiky je respektování důsledků formativních procesů z hlediska prostorového uspořádání sekundárního odpadu na sídlišťích a jeho časového uspořádání v sedimentech zahluobených objektů. Teprve po vypořádání se s tímto velkým archeologickým problémem je možno přistoupit k rekonstrukci činností na neolitických sídlišťích.

Na neolitických situacích lze sledovat řadu objektivních uspořádání nálezů, které zásadním způsobem umožňují strukturovat objekty i nálezy ze sídlišť. Půdorysy domů člení místo sídlišť na soukromé, veřejné a společenské prostory. Dochované substrukce domů dovolují uvažovat o funkční rekonstrukci domů a oddělit jejich obytnou část od hospodářské. Byly již definovány jednotlivé součásti domů i modely jejich seskupování na sídlišťích. Studium nálezů i analýza v rozmístění jejich druhů v okolí domů vede k identifikaci různých typů aktivit, které se u domů odehrávaly. Významným prvkem archeologické analýzy je zřejmě mikromorfologická analýza, kterou autorky několikrát zdůrazňují a která představuje jeden z preferovaných směrů budoucího archeologického studia. Již dnes je nepominutelným zdrojem o skladbě obživy v neolitické domácnosti a doplňuje významně výsledky analýzy prostorového uspořádání archeologických artefaktů, jako jsou keramika nebo kamenné nástroje.

Autorky podrobně zdůvodňují význam studia pravěkých domácností a důrazně poukazují na všestranné perspektivy i problémy tohoto směru bádání. Jeho úlohu spatřují v definici členění domů, ohraničení prostoru jednotlivých domácností, zkoumání jejich aktivit a charakterizování domácích ekonomik. Archeologie domácnosti představuje podle autorek vlastní jádro archeologie ve studiu základních jednotek společnosti, přesahuje užší archeologii domu a integruje archeologické bádání s jinými vědními obory. Tato publikace, pokud splní předpokládaný úkol tím, že bude inspirovat nastupující generaci badatelů, by se mohla stát významným předělem archeologického bádání v našich zemích. Podobnou roli sehrála v roce 1968 práce D. L. Clarka (*Analytical Archaeology*), která široce povzbudila metodiku archeologické analýzy. Sídlištní archeologie, archeologie domu a domácnosti si podobné povzbuzení zaslouží.

Ivan Pavlů

David Parma a kolektiv: Archeologie střední a mladší doby bronzové na Vyškovsku. Interpretací potenciál plošných záchranných výzkumů. Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i., *Brno 2017*. ISBN 978-80-86399-53-9. 448 str.

Velkoplošné archeologické výzkumy posledních desetiletí přinášejí vedle ohromného množství pramenů také jeden zásadní problém – jak zvládnout zpracování takového objemu materiálu. David Parma s kolektivem autorů se ujal tohoto nelehkého a nevděčného úkolu a výsledky představují v monografii věnované poznání střední a mladší doby bronzové na Vyškovsku. S důsledností vlastní vedoucímu celého týmu se věnují dané problematice zevrubně a hledají odpovědi na otázky, které svojí šíří a záběrem dalece přesahují rámec výzkumu jedné dálnice. K nim patří i otázka, jaká je kvalita dat ze záchranných výzkumů.

Po úvodních kapitolách, v nichž se autoři (resp. autor hlavní) vypořádávají nejen s plošným vymezením zájmového území, ale i terminologií, výchozími teoretickými koncepty a otázkou plošných záchranných výzkumů včetně jejich vývoje, představují jednotlivé lokality s komponentami střední a mladší doby bronzové zkoumané při stavbě dálnice D1 u Vyškova v letech 2002–2003. Za touto částí ovšem nenásleduje standardní vyhodnocení vykopaných jam, střepeň atd., nýbrž kapitola věnovaná výzkumu z let 2014–2015, který měl zasadit (a také zasadil) poznatky získané výzkumem při stavbě dálnice v letech 2002–2003 do širších souvislostí. David Parma se (se svým kolektivem)

v těchto letech na lokalitu vrátil, aby s podporou grantového projektu získal odpovědi na otázky, jak velkou část sídlištních areálů trasa dálnice prořezala, tudíž jak velkou část sídliště prozkoumaná plocha reprezentuje, a aby získal vzorky umožňující nahlédnout do přírodního prostředí, v němž člověk střední a mladší doby bronzové v tomto regionu žil. Této problematice byla při záchranném výzkumu věnována pouze minimální pozornost. K zodpovězení daných otázek využil geofyzikálního měření a výzkumu vybraných situací formou cílených sond s pečlivou exploatací za použití prosivání a plavební výplně. Mimo to hrála velkou roli povrchová prospekce. Zatímco povrchové sběry se ukázaly z důvodu upuštění od hluboké orby v posledních ca 20 letech jako málo efektivní, důležité poznatky přinesla prospekce s detektory kovů, protože pouze díky ní jsou k dispozici jasné doklady o místním zpracování kovů.

Podstatné poznatky přinesly přírodovědné analýzy, vedle těch dnes již standardních (antropologická, archeobotanická, osteologická, analýza zdrojů kamenných surovin) i některé méně tradiční (malakologická). Nemovitě i movitě nálezy jsou analyzovány s využitím příslušných počítačových nástrojů. Stejně pozornosti jako sídlištím se dostalo i pohřebním komponentám daného období, vedle metod již zavedených se i zde uplatnily rekonstrukce stravy pomocí bukalních mikroobrazů zubů a analýza stabilních izotopů, i když jistá „pionýrskost“ těchto metod sebou zatím nese určitá omezení.

Získané poznatky jsou využity při poznávání ekonomické strategie doby bronzové a sídelní sítě Vyškovska a jejich proměn (lokality mladší doby bronzové se objevují 2,5krát častěji než lokality střední doby bronzové, v mladší době bronzové dochází ke změně využití prostoru). Za zmínku stojí např. zjištění, že sídliště střední a mladší doby bronzové neměla oproti dosavadním představám nouzi o surovinu a recyklování kovu nebylo tak důkladné, jak se dosud soudilo.

Při hledání odpovědi na otázku po kvalitě dat ze záchranných výzkumů přináší publikace odpovědi již dříve mnohými tušené a diskutované, v daném případě ale minimálně pro dobu bronzovou podložené jasnými fakty. Řešení rozporu, zda upřednostnit výzkum větších ploch hrubšími metodami, nebo se detailně zaměřit na malý výsek (protože detailní průzkum větších ploch není z mnoha důvodů možný) a zbytek ponechat svému osudu, doporučuje hlavní autor řešit hledáním odpovědí na konkrétní otázky, které musí vycházet ze základního přehledu vedoucího výzkumu o celkovém kontextu lokality. Z tohoto hlediska je nutné se detailně věnovat vybraným situacím a postupům

schopným přinést odpovědi na konkrétní problémy (pro dobu bronzovou při dnešním stavu poznání např. získání dostatečného vzorku kovové industrie důslednou aplikací detektorů kovů již před skrývkou a plavení výplní vybraných objektů za účelem shromáždění reprezentativní kolekce rostlinných makrozbytků), u známých a dobře predikovatelných (resp. stále se opakujících) situací se omezit pouze na vhodně zvolené metody vzorkování (např. pro datování a vypracování přehledu typů zahloubených objektů a jejich prostorového rozložení), aby nedocházelo k mrhání prostředky a času na verifikaci již dávno známých skutečností.

Monografie čtenáři nabízí množství informací, ale zejména ukazuje možnou cestu, jak smysluplně využít obsahy tisíců krabic ležících bez užitku po skončení terénní části výzkumu v depozitářích. Tím bude nepochybně inspirativní nejen pro archeologie zaměřené na problematiku doby bronzové.

David Vích

Dirk Scheidemantel: Kirchen und Friedhöfe von Heuersdorf mit Ortsteil Großhermsdorf. Beiträge zu Sakralarchitektur und Totenbrauchtum ländlicher Siedlungen im Südraum Leipzig. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie Sachsen 63. Landesamt für Archäologie Sachsen, Dresden 2017. 666 str.

V edici monografií saského zemského úřadu pro archeologii má kniha těsnou paralelu v trojici svazků vydaných v letech 1998, 2002 a 2011. Jejich náplní je kompletní publikace archeologických a stavebněhistorických poznatků o vesnici Breunsdorf, učiněných při rozsáhlém výzkumu dřívě, než její zástavba v roce 1994 beze zbytku zmizela v důsledku povrchové těžby uhlí. O 15 let později pohltil stejný důl sousední srostlici vsí Heuersdorf a Großhermsdorf. Během jejich devastace také proběhl rozsáhlý archeologický výzkum spojený s dokumentací historické architektury. Na terénní akci se účastnil D. Scheidemantel, jemuž se po relativně krátké době podařilo dokončit první svazek z plánované dvojdielné kompletní publikace. Nutno zmínit, že autor se podstatně podílel i na zpracování výsledků výzkumu Breunsdorfu, kde vyhodnotil veškeré odkryvy na parcelách selských usedlostí.

Předmětem monografie jsou poznatky o stavebním vývoji dvojice kostelů a o pohřbívání v jejich okolí. Kniha si do značné míry uchovává formu náleзовé zprávy, splňuje však všechny nároky syntézy. Bohatý obrazový doprovod i přehledné popisy poskytují názornou představu o náleзовých situacích, což dovolu je kontrolu všech autorových interpretačních kroků. Vyhodnocení pramenů je

precizní, třebaže po metodické stránce tradičně nekomplikované. Autor na základě rešerše literatury porovnává poznatky o předmětných kostelích a hřbitovech s několika obdobně prozkoumanými lokalitami ve středoněmeckém prostoru. Při dohledávání analogií se mnohem více soustředil na pohřební ritus než na architekturu kostelů.

Odlíšné církevněsprávní postavení kostelů ve vsích Heuersdorf a Großhermsdorf se zřetelně odrazilo nejen na jejich stavební podobě, ale i ve vývoji pohřbívání. V prvně jmenované vsi se nacházel filiální kostelík, spadající do breunsdorfské farnosti. Podstatně větší kostel ve vsi Großhermsdorf byl naopak od počátku farní, tedy se hřbitovem. V Heuersdorfu vznikl hřbitov až v polovině 19. století, vedle návsi, v jejímž středu stál kostelík. Interiér großhermsdorfského kostela se spolu s okolním pozemkem hřbitova staly předmětem kompletní exkavace. Plošně byla zkoumána i heuersdorfská návěs s kostelíkem uprostřed. Naproti tomu sondáž na ploše zdejšího hřbitova měla v podstatě bodový charakter, a to kvůli způsobu provedení recentní exhumace.

Zatímco großhermsdorfský kostel zanikl, heuersdorfský kostelík dodnes existuje. Nyní stojí vedle farního kostela v nedalekém městě Borna, kam byl, odříznutý od základů, v celku transferován v roce 2007. Z dominanty Großhermsdorfu zůstalo zachováno jen několik architektonických prvků vyjmutých během demolice. Farní kostel přitom představoval relativně hodnotnější památku. Že jeho transfer nebyl ani projednáván, nemělo primární příčinu v technické náročnosti takového podniku. Hlavní roli paradoxně sehrály památkové ohledy. Filiální kostelík si do velké míry podržel středověké vzezření, naopak původní jádro farního kostela vně i uvnitř dokonale zastřela neorománská přestavba v roce 1866. Až během demolice se ukázalo, že u lodi se románské zdivo kompletně dochovalo do úrovně okenních parapetů. Zároveň došlo k objevu velkého torza původního portálu. V knize bohatě prezentované fotografie postupně likvidovaného großhermsdorfského kostela smutně evokují pitevní preparáty. Datování heuersdorfského kostelíka se pevně opírá o dendrochronologickou analýzu pozůstatků původního krovu. Na jeho konstrukci bylo použito dřevo skácené v letech 1250–1260. Výstavbu großhermsdorfského kostela autor klade podle charakteru architektonických prvků do doby kolem roku 1220.

V okolí a interiéru kostela v Großhermsdorfu bylo prozkoumáno ca 1050 hrobů, což autorovi umožnilo celistvě postihnout jak prostorový vývoj hřbitova, tak proměny pohřebního ritu od 2. poloviny 12. století do let druhé světové války. Násled-

kem častého překrývání hrobových jam však došlo ke značnému úbytku středověkých pohřbů. Ze stratigrafie jasně vyplývá, že zřízení hřbitova předcházelo výstavbě románského kostela. Změny pohřebních zvyklostí se nejmarkantněji projevují v počtu a druhové škále hrobových přídavek. Jejich absence je příznačná pro středověké etapy. Výjimku představují nádoby použité při vykuřování během pohřebního obřadu a poté vhozené do hrobové jámy. Tento zvyk, autorem datovaný podle charakteru nádob do 2. poloviny 14. a do 15. století, byl zachycen u ca 15 pohřbů.

V rámci raně novověké etapy hřbitova se doklady hrobových přídavek pojí téměř výhradně s příslušníky nižší šlechty, sídlícími v místním hospodářském dvoře. Urození zesnulí spočinuli v kostele v samostatných zaklenutých hrobkách, postupně budovaných těsně vedle sebe, než vyplnily celý prostor lodi. K artefaktům nalezeným v hrobkách existuje bezpočet analogií z šlechtických nekropolí napříč Evropou. Počínaje zlatými šperky a konče kordem. V selských hrobech v okolí kostela pocházejí nejstarší přídavky z 2. poloviny 18. století, přičemž vrcholu tento zvyk dosáhl ve 2. polovině 19. a v 1. polovině 20. století. V druhově pestré škále artefaktů početně dominují

skleněné a kameninové lékovky. V řádech desítek jsou dále zastoupeny stolní a kuchyňské keramické nádoby, nejčastěji plochých tvarů. Byly uloženy do hrobu buď v neporušeném stavu (popř. jako poškozené, ale stále funkční kusy), nebo byly rozbity při pohřebním obřadu. V prvním případě autor ve shodě s převažujícími názory v literatuře uvažuje o tzv. znečištěných nádobách, tj. použitých při omývání mrtvého těla. V druhém případě připomíná v Německu dosud praktikovaný zvyk rozbíjení nádob v předvečer svatby; na rozbitých nádobách totiž spočinuly ostatky mladých žen. Mezi hrobovými přídavky jsou zastoupeny i kuriozity, např. dvě porcelánové elektrické pojistky.

Kniha – třebaže je spíše deskriptivní než analytická – představuje v mezinárodním srovnání jeden z vůbec nejdůležitějších příspěvků archeologie k poznání vývoje pohřebního ritu na venkově od vrcholného středověku po moderní dobu. V mnoha ohledech je poučná i pro specialisty na starší období. Po prolistování její obrazové přílohy se nelze ubránit skepsi nad některými houževnatě tradovanými interpretacemi v archeologické literatuře, např. že v raném středověku vymizel zvyk kladení nádob do hrobů v souvislosti s prohloubenou christianizací společnosti.

Jan Kypka